EXTRACTS FROM THE COMMENTARY OF SÂYAṆÂCÂRYA.

षष्ठादिकाण्डचतुष्टये उखासम्भरणादि संचितकर्मात्तमग्निचयनं साङ्गं निरूपितम् तत्र कर्मणां भावनापुरःसरमनुष्ठाने फलविशेषो भविष्यतीति प्रतिपादयितुं दशमकाण्डमारभ्यते । षष्ठादिकाण्डचतुष्टयेन प्रतिपादितकर्मणो भावनोपयोगितया अनुष्ठानाङ्गयुक्तकर्मप्रतिपादकतया च सर्वशेषत्वादस्य काण्डस्याग्निरहस्यमिति संज्ञा । रहसि भवं रहस्यम् अग्निविषयं रहस्यज्ञानमित्यर्थः । तत्र अग्निशब्देन आहवनीयाधिकरणं सप्तपुरुषाद्येकशतपुरुषपरिमितं चितं क्षेत्रमभिधीयते इष्टकाभिरग्निं चिनोतीति श्रुतेः तथाग्निमारोहति अग्निं प्रोक्षतीति च आरोहणप्रोक्षणे स्थलस्यैवोच्येते तस्य चित्याग्नेरुपरि निधीयमान आहवनीयोऽग्निस्तत्कर्म चाग्निशब्देनोच्यते तद्विषयं पूर्वमनुक्तमग्निमानादिकं तद्रहस्यं च ध्यानभागोऽस्मिन्काण्डे वक्ष्यत ऽइति अग्निरहस्यमिति नामधेयं युक्तम् ॥ तत्राग्निं चिनुतऽइत्यनारभ्य-विहितस्य अन्तरोपसदौ चिनोति प्रायणीयेन प्रचर्य सीरं युनक्ति चितो गार्हपत्यो भवत्यचित आहवनीयोऽथ राजानं क्रीणातीत्येवमादिगुणयोगादग्नेः सोमयागाङ्गत्वेऽपि तस्मादेतानि सर्वाणि सहोपेयादग्निं महाव्रतं महदुक्थमिति समाम्नानात् महाव्रतस्य क्रतुविशेषे नियमदर्शनादन्यत्र प्रथमज्योतिष्टोमाग्निष्टोमसंस्थाव्यतिरिक्तेऽपीक्ष्यानुष्ठानम् । महाव्रतं नाम संवत्सरसाध्यस्य गवामयनस्योपान्त्यमहः तत्राग्निचयनमहाव्रतसामबृहदुक्थानां नियमेन सहप्रयोज्यत्वात्तानि त्रीण्येवं सहभावीनीति वक्तुमग्निबृहदुक्थे प्रथममनुवदति अग्निरेष इति आद्यन्तवर्तिचयनोक्थयोर्ग्रहणेन तन्मध्यपतितं महाव्रतसामापि संगृहीतं भवति एषोऽग्निः संवत्सरात्मकः पुरस्तात्पूर्वं चीयते इष्टकाभिः अग्नेः संवत्सरात्मकत्वं षष्ठे काण्डे प्रतिपादितम् उपरिष्टान्मरुत्वतीयशस्त्रादनन्तरं महाव्रतसामोद्गात्रा गीयते तस्मादनन्तरं महदुक्थं नाम बृहतीसहस्रात्मकं शस्त्रं होत्रा शस्यते । संवत्सरात्मकाग्नेः पूर्वं चयनं बृहदुक्थस्यान्ते शंसनमिति यदुक्तं तत्प्रशंसितुमाह प्रजापतेरिति अग्निचयनं नाम प्रजापतिसंधानार्थमिति षष्ठे प्रपञ्चेन प्रतिपादितम् ॥१॥ प्रजापतेः संवत्सररूपतामाह ॥२॥ चोयमानाग्नेः संवत्सरप्रजापतिरूपतामाह । इष्टकाश्च किंचिदधिकैकादशसहस्रसंमिता उपधेयाः अत्र यावत्य इष्टका यजुर्मन्त्रैरुपहिताः तावत्य एव प्रजापत्यवयवात्मना प्रतिसंहिता इत्याह तदेतदत्रैवेति अत्रैवाग्नौ एतद्यजुश्चितं यजुर्भिर्मन्त्रैरिष्टकाभिश्चयनं कृतं तदत्र प्रजापतौ आप्तं प्रतिसंहितमवयवात्मना युक्तं संवत्सरसम्बन्धिनामहोरात्राणां पर्वरूपाणां यजुष्मतीनामिष्टकानां च संख्यासाम्यात्ताभिरेव कृत्स्नं प्रजापतिशरीरमापद्यत ऽइत्यभिप्रायः ॥३॥ एवं चित्यमग्निं प्रजापत्यात्मना स्तुत्वा स्तोत्रशस्त्रे स्तोतुमाह अथ यो ऽस्येति । अत्रोक्थशब्द स्तुतशस्त्रसाधारणः उत्तरत्र द्वयोरपि स्तूयमानत्वात् ग्रहं वा गृहीत्वा चमसं वोन्नीय स्तोत्रमुपाकुर्यादिति ग्रहग्रहणं वा चमसोन्नयनं वा स्तोत्रप्रारम्भकाल(:) स्तुतमनुशंसतीति स्तोत्रादनन्तरं शस्त्रं शसनीयम् अत इदानीं तत्पूर्वभावि ग्रहग्रहणं प्रशंसितुं तत्र ग्रहे सेव्यमानं च संस्तौति तमस्य तं रसमिति । अनुयन्ति अनुगमयन्ति । लोके यथा अमुत्र विप्रकृष्टे प्रदेशे अद इष्टं मे मदीयमेकं वस्तु आहरिष्याम्यहमिति पूर्वं गच्छति यद्यजुर्मन्त्रः ऋक्सामाभ्यां रसानयनाय प्रथमं गतः तं रसं संवत्सरसाध्यगवामयनोपान्त्यदिवस-